

ВИЗНАЧЕННЯ ДОКАЗІВ І ДОКАЗУВАННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

В умовах проведення судово-правової й адміністративної реформ особливого значення набуває забезпечення якості дослідження доказів в адміністративному судочинстві. Розгляд і вирішення спорів, що виникають у сфері державного управління, актуалізують діяльність уповноважених осіб з доказування, що є важливим чинником, здатним забезпечити поєднання високої ефективності правозастосування з неухильним додержанням прав та свобод людини і громадянина.

Забезпечення реалізації норм права у правозастосовній діяльності пов'язано з необхідністю встановлення фактичної суті справи для прийняття законного рішення, чому сприяє, зокрема, аналіз доказів. Питанням доказів і доказування у правозастосовній діяльності присвячені праці таких вітчизняних і зарубіжних учених, як В.Д. Арсен'єв, Е.Ф. Демський, Є.В. Додін, Т.О. Коломоець, В.В. Комаров, О.І. Трусова, С.Я. Фурса, М.Й. Штефан, Т.В. Цюра [Див.: 2;

6; 7; 10; 11; 18 – 20] та ін. У той же час ці питання залишаються актуальними у зв'язку з численними спорами, що розглядаються в порядку адміністративного судочинства, неоднотайності тлумачення правових термінів «докази» й «доказування» як науковцями, так і правозастосовниками. Метою даної статті є узагальнення існуючих у науці поглядів на з'ясування сутності доказів і доказування в процесуальній діяльності.

У Юридичній енциклопедії докази визначаються як одержані в установленому законом порядку відповідними органами фактичні дані, що містять інформацію, необхідну для правильного вирішення кримінальних, цивільних та інших судових справ [21, с. 271].

Кодекс адміністративного судочинства України називає доказами будь-які фактичні дані, на підставі яких суд установлює наявність (або відсутність) обставин, що обґрунтовують вимоги й заперечення осіб, які беруть участь у справі, та інших обста-

вин, що мають значення для правильного вирішення справи [9, с. 335]. Такі автори, як В.М. Бевзенко, Є.В. Додін, Т.О. Коломоєць, А.Т. Комзюк і Н.В. Мельник, розглядають докази як урегульовану процесуальним законодавством, існуючу в певній процесуальній формі інформацію (фактичні дані), яка дає можливість адміністративному суду, що розглядає справу, належним чином відтворити й установити всі обставини публічно-правового спору. [Див.: 12, с 280; 7, с. 45; 10, с. 118]. Схоже тлумачення доказів зустрічаємо і в О.І. Трусова. На його думку, докази – це факти (фактичні дані), які відбиваючись у нашій свідомості, пізнанні, набувають форму логічного доведення, аргументів [18, с.33]. Іншого погляду дотримуються С. С. Алексєєв, Т.В. Цюра, С.Я Фурса, які вважають, що доказ є окремим елементом засобу доказування [Див.: 1, с. 30; 19, с. 20].

Сутність наведених поглядів фахівців зводиться до того, що докази – це факти, фактичні дані й засоби доказування обставин справи. Звідси випливає, що факт постає реальною конкретною подією, яка усвідомлюється як подія минулого, що мала свої наслідки, які, у свою чергу, постають перед нами як сукупність залишених нею слідів.

Об'єктивною достовірною інформацією про факти є фактичні дані, що входять до предмета доказування. Вони одержують статус доказів, які були виявлені і як слід зафіксовані. Належність діяльності з доказування фактичних даних означає, що вона забезпечує достовірність одержаних відомостей і можливість їх перевірки для законного їх використання. Процесуальне законодавство передбачає, що належними є докази, які містять інформацію щодо предмета доказування. Сторони мають право обґрунтовувати належність конкретного доказу для підтвердження своїх вимог і заперечень. Суд не бере до уваги докази, що не стосуються предмета доказування (ст. 70 КАС України). Під джерелами останнього розуміється основа, від якої походить інформація про фактичні дані, що мають значення для правильного вирішення справи. У ст. 69 КАС України регламентуються такі джерела доказування, як пояснення сторін, третіх осіб, їх представників, показання свідків, письмові й речові докази, висновки експертів, тощо.

Варто зазначити, що зовнішнім вираженням доказів є засоби доказування, до яких слід віднести: письмові пояснення сторін, третіх осіб, представників сторін, письмові пояснення свідків, докази письмові, речові,

висновки експертів, оформлені на носіях інформації. Як бачимо, перелік засобів доказування є вичерпним. Це означає, що будь-які інші джерела, з яких береться необхідна суду інформація, не можуть бути використані в процесі доказування. Проте обов'язково потрібно врахувати тенденції розвитку науки й техніки, зокрема, в галузі доказового права [3]. Нехтування цими тенденціями іноді призводить до непослідовності правового регулювання. Так, важливу роль у дослідженні й оцінці доказів відіграють усні консультації та письмові роз'яснення спеціалістів. Результати їх діяльності не є засобами доказування; вони допомагають суду та іншим учасникам адміністративного процесу розібратися в інформації, яку вони отримали. Спеціальні знання можуть використовуватися для встановлення фактів адміністративних правопорушень і при оскарженні постанов у справах про останні. Зазначене актуалізує питання вдосконалення спеціального статусу фахівців, які є невід'ємним елементом адміністративного судочинства.

Доречно підкреслити, що треба звернути увагу на позицію Є.В.Додіна, який стверджує, що докази, використовувані в адміністративному процесі, мають правовий характер. А це, у свою чергу, означає, що в адмі-

ністративному процесі можуть служити доказами тільки такі дані: (а) отримані у встановленому законом порядку й передбаченими способами; (б) якщо законодавець допускає їх використання як таких; (в) які мають значення для всебічного, об'єктивного й правильного розгляду цієї справи [7, с. 47]. Функція доказів полягає в тому, що вони забезпечують безпомилковість, незаперечність й повноту інформації. За їх допомогою відбувається доказування, що становить основну частину процесуальної діяльності, спрямовану на одержання об'єктивних даних, необхідних для виконання завдання адміністративного судочинства. Зміст доказової діяльності тісно пов'язаний з метою доказування, що полягає у встановленні істини у справі.

Знаний теоретик права В.М. Горшеньов, вивчаючи проблему доказування, визначав останнє в традиційному аспекті як специфічну діяльність уповноважених суб'єктів щодо оперування доказами, що стосуються розгляду справи [4, с. 109]. Як зазначає В.Г. Перепелюк, процесуальне доказування як діяльність включає 4 елементи: а) пізнавальний (інформаційно-евристичний); б) комунікативний (фіксацію й забезпечення передачі фактичних даних у часі й просторі); в) засвідчувальний (підтвер-

дження достовірності фактичних даних); г) обґрунтовуючий (використання доказів для встановлення істини) [15, с. 205].

В.А. Кройтор судовим доказуванням вважає діяльність учасників процесу при визначенні ролі суду в наданні, збиранні, дослідженні й оцінці доказів з метою встановлення обставин справи. Іншими словами, при визначенні поняття «судове доказування» вчений бере до уваги стадії судового доказування, підкреслюючи головну роль суду в цій процедурі [13, с. 92].

Процесуальне доказування у справі може розглядатися як органічне поєднання 2-х сторін — розумової і практичної. Пізнання складається з діалектичної єдності розумової і процесуальної діяльності суду під час подання, витребування, дослідження й оцінки матеріалів справи та осіб, які беруть участь у процесі. Виходячи з діалектичного розуміння пізнання як процесу відбиття у свідомості людини об'єктивної реальності, зовнішнього світу, природи й суспільства можемо стверджувати, що пізнання в адміністративному судочинстві є відбиттям у свідомості суддів та осіб, які беруть участь у процесі, обставин конкретної справи й доказів, які, існуючи в об'єктивному світі, підтверджують їх.

Дуалістичної позиції щодо трактування доказування дотримувалися В.Д. Арсенєв, Р.В. Тертишніков, О.І. Трусов, М.Й. Штефан, які в поняття «процесуальне доказування» цілком слушно включали як чуттєву й розумову, так і практичну діяльність відповідних учасників судочинства по встановленню обставин судової справи за допомогою судових доказів [Див.: 2, с. 13; 17, с. 10; 18, с. 33; 20, с. 249]. Унаслідок таких дій досягається виявлення доказів, їх процесуальне закріплення, перевірка й оцінка. З погляду О.І. Трусова, основними формами пізнання є ступінь відчуття, сприйняття, уявлення, мислення. Будь-яке пізнання виникає як результат практики, породжується практичними потребами людей. Практика, у свою чергу, надає вихідні дані, факти, без яких неможлива ніяка пізнавальна діяльність [18, с. 33].

Особливий погляд мав С. В. Курильов, стверджуючи, що доказування складається із сукупності відповідних процесуальних дій, які є предметом процесуальних прав та обов'язків уповноважених суб'єктів. При цьому цим предметом взагалі не може бути розумова діяльність будь-кого; нею можуть тільки бути зовнішні об'єктивні дії [14, с. 57]. Отже, фахівець виявив своєрідність погляду на термін «доказування».

В.В. Комаров розглядає доказування як основну частину процесуальної діяльності, спрямовану на одержання об'єктивних даних, необхідних для виконання завдань цивільного судочинства. Він цілком обґрунтовано закладає у своє трактування терміна «доказування» значення цієї діяльності і її мету. До структури судового доказування вчений включає збирання доказів, їх дослідження й оцінку доказів [11, с. 3].

Такі науковці, як С.Д.Гусарєв, Е.Ф. Демський, А.О. Старченко та О.Д.Тихомиров, наголошують, що доказування є дослідницькою діяльністю [Див.: 5; 6; 16]. Центральне місце в дослідженні, підкреслюють вони, належить логічно обґрунтованому доказуванню, що спирається на вірогідно встановлені факти, висновки щодо вини особи, яка притягається до відповідальності. Ось чому судове дослідження в цілому нерідко називають «доказування».

Змістом доказування С.Д.Гусарєв і О.Д.Тихомиров вважають юридичне пізнання, результатом якого є відтворення того чи іншого фрагменту дійсності, реконструкцію всіх обставин справи, потрібних для вирішення юридичної справи, універсальний спосіб опосередкованого пізнання, що використовується

в різних галузях людської діяльності, в тому числі й у судочинстві [5, с. 292].

Доказування в адміністративному процесі Е.Ф. Демський тлумачить як виявлення, збирання, закріплення, перевірка й оцінка інформації про фактичні дані, на підставі яких суд, орган владних повноважень, уповноважена посадова особа встановлюють наявність або відсутність обставин, що мають значення для всебічного, повного й об'єктивного розгляду й вирішення адміністративної справи [6, с. 149].

На наше переконання, С.Я Фурса й Т.В. Цюра цілком слушно розмежовують такі правові терміни як «доказування» й «доведення». Перше є регламентованою в певному порядку процесуальною діяльністю зі збирання, витребування й надання суду доказів суб'єктами, які вправі надавати їх у конкретній справі на різних стадіях її розгляду.

Доведення ж складається з процесу доказування та розумової й процесуальної діяльності, спрямованої на формування у судді переконання в достовірності юридичних обставин і на цій підставі обґрунтованості вимог сторони й забезпечення сприятливого для неї рішення суду [19, с. 21]. Відзначимо, що доведення – це розумовий про-

цес, який полягає в обґрунтуванні істинності будь-якого положення за допомогою інших положень, істинність яких уже встановлено раніше. Якщо логічне доведення відбувається тільки за законами логіки, судове користується не лише законами діалектичними, а й юридичними і багато в чому залежить від уміння сторін процесу переконати суд у правомірності своїх вимог.

Л.А Кірмач звертає увагу на те, що доказування може розглядатися як у широкому, так і у вузькому розумінні. Перше – це здійснення всієї пізнавальної діяльності суб'єктів, які беруть участь у кримінальному процесі, який охоплює не тільки оцінку, а й збирання й перевірку доказів. Друге є лише логічною діяльністю з обґрунтування висунутої тези, тобто йдеться про доведення [8, с. 195].

Як показує поглиблення вивчення порушеного питання, інститут доказування є складним структурним утворенням, зміст якого складають різні компоненти дослідницької діяльності. Проаналізувавши погляди вчених, підкреслюємо, що ключовим словом у визначенні терміна «доказування» є діяльність.

Для забезпечення повного з'ясування обставин у справі на підставі поєднання принципів змагальності сторін та

офіційності судової діяльності обов'язки доказування по справі розподіляються між особами, які беруть участь в останній. При цьому кожна сторона повинна довести обставини, на яких ґрунтуються її вимоги й заперечення. Закон по-різному вирішує питання про тягар доказування обставин справи. Так, в адміністративних справах про протиправність рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень обов'язок по доказуванню правомірності свого рішення, дії чи бездіяльності покладається на відповідача, якщо він заперечує проти адміністративного позову(ст. 71 КАСУ) [9, с. 343]. Суд не є пасивним спостерігачем за тим, що саме подають особи, які беруть участь у справі, для обґрунтування своїх вимог. Виходячи з особливостей публічно-правових спорів, що виникають у сфері державного управління, в адміністративному судочинстві тягар збирання доказів, на відміну від судочинства цивільного, покладається не лише на сторони процесу: відповідно до ч. 3 ст. 71 КАС України суд може збирати докази із власної ініціативи.

З урахуванням наведеного пропонуємо авторську дефініцію конструкції «доказування в адміністративному судочинстві»: це почуттєва розумова логічна діяльність з виявлення,

виребування, збирання, закріплення, перевірки й оцінки доказів, їх процесуальних джерел адміністративним судом та учасниками адміністративної справи, спрямована на встановлення фактичних обставин публічно-правового спору, прав та обов'язків учасників спірних правовідносин, необхідних для правильного вирішення справи.

Уся судова діяльність слугуватиме пізнанню фактичної сторони справи, суть якої полягає в зіставленні й аналізі співвідношення між фактами, відомими суду, й тими, що підлягають установленню, тобто вивченню об'єктивної істини у справі. Значною мірою ефективність виконання цього завдання залежить від доказової діяльності учасників адміністративного судочинства.

Список літератури: 1. *Алексеев С.С.* Общая теория права: Учеб.: В 2-х т. – Т.2. – М.: Юрид. лит., 1982. – 336 с. 2. *Арсеньев В.Д.* Вопросы общей теории судебных доказательств в советском уголовном процессе – М.: Юрид. лит., 1964. – 177 с. 3. *Боннер А.Т.* Установление обстоятельств гражданских дел. – М.: Городец, 2000. – 328 с. 4. *Горшенев В.М.* Теория юридического процесса: Учеб. – Харьков: Вища шк., 1985. – 192 с. 5. *Гусарев С.Д., Тихомиров О.Д.* Юридична деонтологія. – К.: Вид-во ВІРА-Р, 1999. – 506 с. 6. *Демський Е.Ф.* Адміністративне процесуальне право України: Навч. посіб. – К.: Юніком Інтер, 2008. – 496 с. 7. *Додин Е.В.* Доказательства в административном процессе. – М.: Юрид. лит., 1973. – 192 с. 8. *Кірмач Л.А.* Поняття та інформаційна природа доказування // Вісн. Запорізьк. юрид. ін-т. – 2000. – №1 – Запоріжжя: ЗЮУ, 2000. – С. 194 – 200. 9. Кодекс адміністративного судочинства України: Наук.-практ. коментар / За заг. ред. *Р.О. Куйбіди*. – 3-тє вид., доп. – К.: Юстиніан, 2009. – 976 с. 10. *Коломоєць Т.О.* Адміністративне судочинство: Підруч. – К.: Істина, 2009. – 256 с. 11. *Комаров В.В.* Доказування та докази в цивільному судочинстві: Текст лекцій. – Х.: Укр. юрид. акад., 1991. – 36 с. 12. *Комзюк А.Т., Бевзенко В.М., Мельник Р.С.* Адміністративний процес України: Навч. посіб. – К.: Прецедент, 2007. – 531 с. 13. *Кройтор В.А.* Гражданский процесс: Учеб. пособие. – Харьков: Эспада, – 2006. – 240 с. 14. *Курылев С.В.* Основы теории доказывания в советском правосудии. – Минск: Изд-во БГУ, 1969. – 202 с. 15. *Перепелюк В.Г.* Адміністративний процес: Заг. ч.: Навч. посіб. – 2-ге вид, змін. і доп. – К.: Центр навч. літ., 2004. – 368 с. 16. *Старченко А. А.* Логика в судебном исследовании. – М.: Горскориздат, 1958. – 335 с. 17. *Тертишников Р.В.* Доказування і докази в судочинстві України: Наук.-практ. посіб. – Х.: Вид-во ФІНН, 2009. – 88 с. 18. *Трусев А.И.* Основы теории судебных доказательств: – М.: Горскориздат, 1960. – 176 с. 19. *Фурса С.Я., Цюра Т.В.* Докази і доказування у цивільному процесі: Наук.-практ. посіб. – К.: Вид. Фурса С.Я., КНТ, 2005. – 256 с. 20. *Штефан М.И.* Цивільний процес: Підруч. – К.: Ін Юре, 1997. – 608 с. 21. Юридична енциклопедія / За ред. *Шемшученка Ю.С.* – Т.2 – К.: Укр. Енцикл, 1999. – 271 с.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ДОКАЗАТЕЛЬСТВ И ДОКАЗЫВАНИЯ В АДМИНИСТРАТИВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ

Калмыкова Я.С.

Анализируются понятия «доказательство» и «доказывание» в процессуальной деятельности. Первое рассматривается как факт, фактические данные и средства доказывания обстоятельств дела. Посредством предоставления доказательств происходит доказывание, составляющее основную часть процессуальной деятельности, направленной на получение объективных данных, необходимых для выполнения задачи административного судопроизводства.

Питання трудового й адміністративного права

Ключевые слова: доказательства, доказывание, средства доказывания, фактические данные, исследовательская деятельность.

THE DEFINITION OF EVIDENCE AND PROOF IN ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS **Kalmykova Ya. S.**

The article analyzes the concepts of «evidence» and «proof» in procedural activities. Evidence is considered as facts, factual data and means of circumstances of a case. The process of proving makes up the major part of the procedural activity aimed at obtaining objective data necessary for fulfilling the task of the administrative proceedings.

Key words: evidence, proving, means of proving, factual data, research activity.

Надійшла до редакції 18.01.2011р.